

The University of Tehran Press

Journal of Social Business

Vol. 1, No. 2, Winter 2025

Online ISSN: 3060-7213

Home Page: <https://jsbu.ut.ac.ir/>

Proposing a Conceptual Framework for Assessing the Performance of Universities' Social Responsibility with an Emphasis on Stakeholder Orientation and Sustainability

Sayedeh Alemohammad

Department of Agricultural, Water and Energy Governance, Faculty of Governance, University of Tehran, Tehran, Iran.
Email: sh.alemohammad@ut.ac.ir

ARTICLE INFO

Article type:
Research Article

Article History:

Received November 30, 2024
Revised December 17, 2024
Accepted February 18, 2025
Published online March 15, 2025

Keywords:

*Conceptual Framework,
Performance Assessment,
Social Responsibility,
Stakeholder Orientation,
Sustainability.*

ABSTRACT

The universities by accepting social responsibility, implement a modern management system to ensure their sustainability. Promoting this approach requires investment, persistent effort, and addressing strategic aspects. The university's social responsibility flourishes when, in addition to fulfilling its fundamental roles ,i.e. education and research, it voluntarily undertakes actions beyond legal requirements to enhance the public benefits while preserving environmental sustainability. First, this research examines the evolution of the concept of university social responsibility and its current position. Then it presents a conceptual framework based on a stakeholder-oriented approach to assess the university's social responsibility performance (focusing on stakeholder activities dimensions and impact assessment criteria). The relevant stakeholders include students, academic staff, governmental agencies, peer universities, communities, the environment, and university financial supporters. The research method involved a targeted literature review, exploratory interviews, open questionnaires, and data summarization. The key dimensions in assessing university social responsibility activities and impact assessment criteria were determined based on the opinions of 30 experts from the scientific and executive community using the snowball sampling method. The data collection continued until theoretical saturation was reached. The obtained information was integrated by removing duplicates and overlaps, as summarized and classified in tables. This framework, as a management tool, provides the basis for developing university social responsibility indicators for ranking universities and aids in the sustainable development of university social responsibility.

Cite this article: Alemohammad, S. (2025). Proposing a Conceptual Framework for Assessing the Performance of Universities' Social Responsibility with an Emphasis on Stakeholder Orientation and Sustainability. *Journal of Social Business*, 1 (2), 129-143.
<https://doi.org/10.22059/jsbu.2025.393653.1017>

© Sayedeh Alemohammad

Publisher: The University of Tehran Press.

<https://doi.org/10.22059/jsbu.2025.393653.1017>

انتشارات دانشگاه تهران

نشریه کسب و کار اجتماعی

شاپا الکترونیکی: ۷۲۱۳-۳۰۶۰

دوره ۱، شماره ۲، زمستان ۱۴۰۳

سایت نشریه: <https://jsbu.ut.ac.ir/>

پیشنهاد چارچوب مفهومی ارزیابی عملکرد مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها با تأکید بر ذی‌نفع‌محوری و پایداری

سیده آل محمد

گروه حکمرانی کشاورزی، آب و انرژی، دانشکده حکمرانی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: sh.alemohammad@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخ‌های مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۱۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۹/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۳۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۲/۲۵

کلیدواژه:

ارزیابی عملکرد،

پایداری،

چارچوب مفهومی،

ذینفع‌محوری،

مسئولیت اجتماعی.

دانشگاه‌ها با پذیرش مسئولیت اجتماعی، یک سیستم مدیریت نوین را برای تضمین پایداری پیاده‌سازی می‌کنند. ترویج این رویکرد به سرمایه‌گذاری، تلاش پیگیر و پرداختن به جنبه‌های راهبردی نیاز دارد. مسئولیت اجتماعی دانشگاه زمانی به شکوفایی می‌رسد که علاوه بر ایفای نقش‌های اساسی خود (آموزش و پژوهش)، به‌صورت خودجوش اقداماتی فراتر از الزامات قانونی برای ارتقای منافع همگانی و حفظ پایداری محیط زیستی انجام دهند. هدف این پژوهش نخست، بررسی سیر تحول مفهوم مسئولیت اجتماعی دانشگاه و موقعیت کنونی آن و دوم، ارائه چارچوبی مفهومی بر مبنای رویکرد ذی‌نفع‌محوری برای ارزیابی عملکرد مسئولیت اجتماعی دانشگاه (با تمرکز بر ابعاد فعالیت‌های ذی‌نفعان و معیارهای ارزیابی اثرها). ذی‌نفعان مطرح شامل دانشجویان، کارکنان دانشگاهی، دستگاه‌های دولتی، دانشگاه‌های هم‌تا، جوامع مردمی، محیط زیست و حامیان مالی دانشگاه است. روش پژوهش شامل مرور هدفمند منابع، مصاحبه اکتشافی، پرسشنامه باز و خلاصه‌سازی اطلاعات بوده است. تعیین ابعاد کلیدی و مؤثر در ارزیابی فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه و معیارهای ارزیابی اثرهای مسئولیت اجتماعی دانشگاه بر پایه نظر ۳۰ نفر از جامعه خبرگان علمی و اجرایی و به روش گلوله برفی بوده است. فرایند گردآوری داده‌ها به‌صورت تکراری و تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. اطلاعات به‌دست‌آمده با هم تلفیق و پس از حذف موارد تکراری و همپوشانی‌ها، در قالب جدول‌هایی منظم، جامع و دقیق و خلاصه و طبقه‌بندی شد. این چارچوب به‌عنوان یک ابزار مدیریتی، زمینه تدوین شاخص مسئولیت اجتماعی دانشگاه به‌منظور رتبه‌بندی دانشگاه‌ها را فراهم می‌سازد و به توسعه پایدار مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه یاری می‌رساند.

استناد: آل محمد؛ سیده (۱۴۰۳). پیشنهاد چارچوب مفهومی ارزیابی عملکرد مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها با تأکید بر ذی‌نفع‌محوری و پایداری. کسب‌وکار/اجتماعی، ۱ (۳)، ۱۲۹-۱۴۳.

<https://doi.org/10.22059/jsbu.2025.393653.1017>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

© سیده آل محمد

<https://doi.org/10.22059/jsbu.2025.393653.1017>

۱. مقدمه

با باور به نقش دانشگاه‌ها در پیشبرد توسعه پایدار جوامع، شاهد فعالیت‌های گسترده‌ای در زمینه مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها در سراسر جهان بوده‌ایم. نخستین گام‌ها شامل ایجاد واحدهای سازمانی مشخص، مانند کمیته‌ها یا دفترهای ویژه مسئولیت اجتماعی، در دانشگاه‌ها برای برنامه‌ریزی و اجرای پروژه‌های مرتبط با این حوزه و پایداری بود. دانشگاه‌های مطرحی نظیر هاروارد، بولونیا، منچستر، کالیفرنیا-برکلی و میشیگان استیت، به‌طور مستمر گزارش‌های مربوط به مسئولیت اجتماعی خود را منتشر می‌کنند. این اقدامات که در ابتدا منفرد به نظر می‌رسیدند، به‌تدریج با تشکیل اتحادیه مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها^۱ و مطرح شدن ایده رتبه‌بندی بین‌المللی در این زمینه، به‌صورت تلاش‌های شبکه‌ای و هماهنگ درآمدند (García-Morales et al, 2023; Zhao & Sun, 2024; Lozano et al, 2013; Leal Filho et al, 2015; US Fed News Service, 2010). در این زمینه، دامنه فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها گسترش یافته است و افزون‌بر تمرکز بر جامعه، مسائل مربوط به پایداری محیط زیست نیز به‌طور جدی مورد توجه قرار گرفته‌اند.

مفهوم مسئولیت اجتماعی، که اکنون در دانشگاه‌ها نیز مورد توجه است، ریشه در دهه ۱۹۳۰ و حوزه تجارت دارد. این مفهوم، با نگاهی فراتر از سودآوری صرف، در پی تعدیل رویکردهای سودمحور در فعالیت‌های اقتصادی بود. در دهه‌های بعدی، نقش شرکت‌ها در جامعه، پژوهش‌های گسترده‌ای در زمینه مسئولیت اجتماعی را به همراه داشت و این مفهوم در مدیریت کسب‌وکار جایگاهی محکم یافت. برخی تعریف‌ها، مسئولیت اجتماعی را مجموعه‌ای از اقدامات اختیاری برای منافع عمومی می‌دانند، درحالی‌که دیدگاه اقتصاد کلاسیک، آن را معادل رعایت قوانین و افزایش سود کافی می‌داند. مواضع دیگری نیز وجود دارند که مسئولیت اجتماعی را فراتر از الزامات قانونی و اقتصادی و در جهت ارتقای رفاه اجتماعی تعریف می‌کنند. مسئولیت اقتصادی به تولید کالا و خدمات مربوط می‌شود. مسئولیت قانونی به پیروی از قوانین اشاره دارد. مسئولیت اخلاقی شامل رعایت استانداردهای اجتماعی است. مسئولیت اختیاری فعالیت‌های داوطلبانه را در بر می‌گیرد و در بالاترین سطح قرار دارد. این چهار نوع مسئولیت، با وجود تفاوت‌ها، همزمان بر عملکرد سازمان‌ها اثر می‌گذارند. مدل هرمی در پذیرش مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها به‌منزله اقداماتی فراتر از وظایف قانونی و در راستای رفاه جامعه تأثیر بسزایی داشته است. اما دیدگاه ذی‌نفع‌محور نیز به‌طور فزاینده‌ای مطرح شده است و بر نقش فعال شرکت‌ها در حفظ منافع ذی‌نفعان در کنار کسب سود تأکید می‌کند (Maignan & Ferrell, 2004; Aguinis & Glavas, 2019; Jamali & Karam, 2018). پس از برگزاری اجلاس ریو در سال ۱۹۹۲ و به‌موازات افزایش انتظارات اجتماعی، حفاظت از محیط زیست به یکی از اجزای بنیادین مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها تبدیل شد. توجه علمی به مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها از اواخر دهه ۱۹۹۰ آغاز شد و در این دوره، تمرکز اولیه بر مسئولیت‌های محیط‌زیستی دانشگاه‌ها به‌منزله پاسخی به دعوت جهانی برای توسعه پایدار قرار داشت. در نهایت، رویکردی سه‌جانبه شکل گرفت که به ارتباط بین مسئولیت‌های شرکت‌ها و ذی‌نفعان، در زمینه پایداری در ابعاد محیط‌زیستی، اجتماعی و اقتصادی توجه داشت و به درک جامع‌تری از مسئولیت اجتماعی نگاه‌ها منتهی شد.

با توجه به ماهیت دانشگاه‌ها به‌عنوان سازمان‌هایی در دل جامعه، مفهوم مسئولیت اجتماعی آنها از مسئولیت اجتماعی نگاه‌های تجاری الهام گرفته است. میان مسئولیت اجتماعی نگاه و مسئولیت اجتماعی دانشگاه ابعاد مشترکی وجود دارد، اما برخلاف بنگاه‌ها، دانشگاه‌ها مأموریت‌های اجتماعی گسترده‌تری را نیز بر عهده دارند. این مأموریت‌ها به‌ویژه در چند دهه اخیر، با روند تجاری‌سازی آموزش عالی و کاهش بودجه‌های دولتی، اهمیت بیشتری یافته‌اند. عوامل متعددی مانند جهانی شدن، پیشرفت‌های علمی و فناوری و نگرانی‌های محیط‌زیستی، بر نقش و مسئولیت‌های اجتماعی دانشگاه‌ها تأثیر گذاشته‌اند. در نتیجه، انتظارات جامعه از دانشگاه‌ها در زمینه‌های مختلف مانند پایداری محیط زیست، مشارکت اجتماعی و ارتقای فرهنگ افزایش یافته است (Mousa & Othman, 2021; Rashid & Ibrahim, 2020; Maslen, 2012). دانشگاه‌ها امروزه به‌عنوان بازیگران کلیدی در توسعه پایدار و بهبود وضعیت جامعه مطرح‌اند؛ به‌ویژه آنکه در ترویج صنایع محلی، بهبود معیشت محلی و حمایت از کسب‌وکارهای اجتماعی، می‌توانند نقش اساسی داشته باشند. افزایش روزافزون تعداد دانشجویان در مقیاس جهانی. نشان‌دهنده

تبدیل دانشگاه‌ها به جوامع بزرگ‌تر است و به همین منوال فعالیت آنها اثرهای بیشتری بر جامعه خواهد داشت. پس مسئولیت آنها در قبال گروه‌های مختلف ذی‌نفعان از اهمیت فراوانی برخوردار است. به‌علاوه بی‌توجهی به مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها بر رتبه جهانی آنها به‌طور محسوس تأثیرات منفی خواهد داشت.

با وجود افزایش روزافزون توجه به مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها در سطح جهانی، توسعه مفهومی این حوزه به‌کندی پیش می‌رود و هنوز در مرحله شکل‌گیری و تثبیت خود به سر می‌برد. این امر به‌وضوح از تنوع گسترده در تعاریف و رویکردهای مدیریتی مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها مشهود است. برای پیشبرد این مفهوم حیاتی و ارتقای عملکرد اجتماعی دانشگاه‌ها در سطح بین‌المللی، نیاز به یک چارچوب مفهومی روشن، منسجم و به‌روز، یک مدل مدیریتی کارآمد و انعطاف‌پذیر و مهم‌تر از همه، یک سیستم ارزیابی دقیق و جامع به‌شدت احساس می‌شود (Hajiabbasi et al, 2023; Rasouli & Ebrahimi, 2022; Vasilescu & Vasilescu, 2019). تاکنون توسعه یک چارچوب ارزیابی کاربردی و فراگیر برای مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها به‌عنوان یک نیاز اساسی، به اندازه کافی جدی گرفته نشده است. پس مسئله اساسی این است که با توجه به نوپا و مبهم بودن مفهوم مسئولیت اجتماعی دانشگاه، فقدان یک چارچوب ارزیابی جامع، مانع رتبه‌بندی جهانی و پیشرفت در این حوزه است. پس سؤال مهم این پژوهش چنین است: «یک چارچوب ارزیابی عملکرد مسئولیت اجتماعی برای دانشگاه‌ها به‌منظور پر کردن خلأهای مطرح‌شده، چه ابعاد و اثرهایی را باید پوشش دهد و ارزیابی کند؟». این پژوهش با دو هدف اصلی دارد. نخست، با نگاهی دقیق به سیر تکامل مفهوم مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها، از مبانی اولیه تا شرایط فعلی آن، روند توسعه این مفهوم را تجزیه و تحلیل و وضعیت موجود را به‌طور کامل ارزیابی می‌کند. دوم، با اتکا به دیدگاه ذی‌نفع‌محوری، چارچوب مفهومی نوآورانه‌ای ارائه می‌دهد که به‌عنوان مبنای ارزیابی عملکرد مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها استفاده شود. سعی بر آن است که چارچوب مذکور با ایجاد یک سیستم شفاف قابل اندازه‌گیری، به ارزیابی عملکرد دانشگاه‌ها در زمینه‌های مختلف اجتماعی کمک کند و بستری مناسب برای بهبود مستمر عملکرد اجتماعی دانشگاه‌ها فراهم آورد. به‌عبارت دیگر، این پژوهش سعی در ارائه مسیری عملی برای بهبود ارزیابی عملکرد در زمینه مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها با تأکید بر ذی‌نفعان و ابعاد پایداری دارد. تعاریف متعدد، متفاوت و معقول بسیاری درباره مسئولیت اجتماعی دانشگاه وجود دارد که هر یک با نگاهی متفاوت، ابعاد و جنبه‌های گوناگون این مفهوم را بازتاب می‌دهد. به‌طور کلی، مسئولیت اجتماعی دانشگاه را می‌توان ظرفیتی دانست که دانشگاه‌ها را قادر می‌سازد تا ارتباطات و کنش‌های خود را با حوزه‌های عمومی، اجتماعات محلی، نهادهای مدنی، گروه‌های اجتماعی و محیط زیست بهبود ببخشند و ارتقا دهند. در این چارچوب، دانشگاه‌ها نه تنها مراکز آموزش و پژوهش هستند، بلکه به‌عنوان پیشگامان تغییرات اجتماعی و مدنی، نقش مهمی در ترویج هویت‌های مسئولیت‌پذیر و اخلاق‌مدار در برابر جامعه و محیط زیست دارند (Kouatli, 2018; Larrán Jorge et al, 2020).

در مطالعه‌ای مربوط به فعالیت‌های پایداری دانشگاه، دانشگاه پایدار این‌چنین تعریف شده است: «دانشگاهی که ضمن تکمیل عملکردهای آموزشی، پژوهشی، به‌منظور کمک به جامعه و ترویج سبک زندگی پایدار، به فعالیت در زمینه کاهش اثرهای مضر اجتماعی، محیط‌زیستی و بهداشتی در مقیاس جهانی یا منطقه‌ای بپردازد» (Mousa & Othman, 2021; García-Sánchez & García-Meca, 2018). در بحث مدیریت فعالیت‌ها و تأثیرات دانشگاه، مسئولیت اجتماعی دانشگاه این‌گونه تعریف شده است: «سیاست کیفیت اخلاقی جامعه دانشگاهی (دانشجویان، دانشکده‌ها و کارکنان) از طریق مدیریت مسئولانه آموزش، پژوهش و اثرهای محیط‌زیستی ناشی از فعالیت‌های دانشگاهی، در یک گفت‌وگوی تعاملی با جامعه و در جهت ترویج توسعه پایدار» (Brammer et al, 2018; Reiser, 2008). در مطالعه‌ای از دیدگاه شهروندی به مفهوم دانشگاه پرداخته و مسئولیت اجتماعی دانشگاه این‌گونه تعریف شده است: «لزوم تقویت تعهد شهروندی و شهروندی فعال؛ توسعه حس شهروندی از طریق تشویق دانشجویان و کارکنان در فراهم‌سازی خدمات اجتماعی برای جامعه محلی و ترویج تعهد محیط‌زیستی و بوم‌شناختی برای توسعه پایدار در مقیاس محلی و جهانی» (Vasilescu et al, 2010).

تعهدات دانشگاه‌ها درباره پایداری محیط زیست از بیانیه تالیرس (۱۹۹۰) آغاز شد که توسط سران آموزش عالی امضا شد و ۱۰ برنامه اجرایی برای تلفیق پایداری در آموزش و پژوهش ارائه کرد. بیانیه‌های دیگری مانند هالیفاکس (۱۹۹۱)، سووانزی (۱۹۹۳)

و بارسلونا (۲۰۰۴) نیز منتشر شدند. این فعالیت‌ها به پیشرفت در آموزش محیط زیست و ساخت محیط‌های دانشگاهی پایدار منجر شد. در سال ۲۰۰۵، اتحادیه پایداری انجمن‌های آموزش عالی^۱ در آمریکا تأسیس شد تا پایداری را از طریق کار گروهی ترویج دهد. اعضای آن بر نیاز به رتبه‌بندی پایداری دانشگاه‌ها توافق داشتند. انجمن ترویج پایداری در آموزش عالی^۲ (۲۰۰۶) اولین سیستم رتبه‌بندی، پایش و ارزیابی پایداری^۳ را ایجاد کرد و پس از آن سیستم‌های دیگر ظهور یافتند. به رسمیت شناختن مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها، ناشی از مأموریت آنها در پرورش شهروندان مسئول و توسعه توانمندی‌های فردی است. پذیرش مفهوم سه‌جانبه پایداری (اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی) نیز ارتباط دانشگاه و جامعه را تقویت کرده است. برنامه‌هایی مانند برنامه دانش جامعه^۴ (۲۰۰۱) در دانشگاه ملی ایرلند، که بعداً به شبکه‌های ملی (۲۰۰۷) و بین‌المللی (۲۰۱۰) گسترش یافت، نمونه‌ای از این تعامل هستند (Aguinis & Glavas, 2019; Dima et al, 2013; Shi & Lai, 2013). اقدامات ابتکاری برای مسئولیت اجتماعی دانشگاه در اروپا، آمریکای شمالی، لاتین، آسیا، اقیانوسیه و آفریقا گسترش یافته است. اولین کنفرانس بین‌المللی مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۲۰۰۹) از سوی اتحادیه مسئولیت اجتماعی دانشگاه، نقطه عطفی در این جنبش بود و پس از آن شبکه‌ها و رویدادهای علمی فراوانی در این زمینه شکل گرفت. دانشگاه صنعتی هنگ کنگ در سال ۲۰۱۴ اجلاس مسئولیت اجتماعی دانشگاه را برگزار کرد که به تأسیس شبکه مسئولیت اجتماعی دانشگاه در سال ۲۰۱۵ انجامید (Vasquez et al, 2014; Mohamed, 2015).

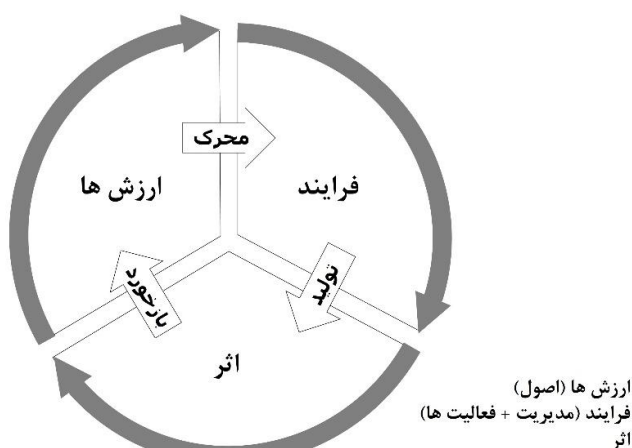
پژوهش‌های علمی افزون‌بر شفاف‌سازی مفهومی، بر تدوین چارچوب عملیاتی و ارزیابی عملکرد محیط‌زیستی دانشگاه تمرکز داشته‌اند. برای مثال، الگوهای مدیریت محیط‌زیستی با هدف کاهش مصرف منابع و چارچوب‌هایی برای دستیابی به پایداری از طریق سیستم مدیریت محیط‌زیستی، مشارکت عمومی، مسئولیت اجتماعی و ترویج پایداری در آموزش و پژوهش ارائه شده‌اند. برای توسعه ابزارهای ارزیابی پایداری در آموزش عالی تلاش نیز شده است. رویکردهای پژوهش مشارکتی برای طراحی چارچوب ارزیابی پایداری به کار رفته و الگوهای مدیریتی دانشگاه برای آموزش، پژوهش، مشارکت و پایداری محیط زیست ارائه شده است (Karimi et al, 2024; Rashidi & Hosseini, 2023; Alshuwaikhat & Abubakar, 2008).

یکی از رویکردهای پژوهشی، مسئولیت اجتماعی دانشگاه را مفهومی چندبعدی و گسترده می‌بیند که فراتر از حفاظت صرف از محیط زیست عمل می‌کند. در این دیدگاه، مسئولیت اجتماعی به‌عنوان ابزاری کلیدی برای تحقق پایداری در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی شناخته می‌شود و نقش مهمی در توسعه جامع دانشگاه‌ها ایفا می‌کند. پژوهشگران متعددی رویکردهای مختلفی را برای عملیاتی کردن این مسئولیت مطرح کرده و نمونه‌های متنوعی از تجربیات دانشگاه‌ها در سراسر جهان را بررسی و تحلیل کرده‌اند. این رویکردها شامل مدل‌هایی با ابعاد علمی گسترده و همکاری‌های میان‌بخشی، و همچنین مراحل مختلف اجرای فعالیت‌ها مانند تعهد، ارزیابی آسیب‌ها، پیاده‌سازی و گزارش‌دهی دقیق‌اند. افزون‌بر این، ادغام مسئولیت اجتماعی با مدیریت راهبردی به‌عنوان روشی مؤثر و کارآمد برای بهبود عملکرد دانشگاه‌ها در زمینه مسئولیت اجتماعی و پیشبرد اهداف توسعه پایدار پیشنهاد شده است. این دیدگاه جامع، دانشگاه‌ها را نهادهایی چندوجهی معرفی می‌کند که می‌توانند نقش مؤثری در ارتقای رفاه اجتماعی، حفاظت از محیط زیست و توسعه اقتصادی ایفا کنند. (Hajiabbasi et al, 2023; Abbasi et al, 2023; Alzyoud & Bani-Hani, 2015; Chen et al, 2015).

براساس روش ارزیابی گرافیکی پایداری در دانشگاه^۵ به‌منظور اصلاح راهنمای پایداری ابتکار گزارش جهانی^۶، فعالیت‌های پایداری دانشگاه‌ها از طریق گزارش‌های مربوط به مسئولیت اجتماعی ارزیابی می‌شوند. در این روش، امتیازدهی در چهار بعد اقتصادی، محیط‌زیستی، اجتماعی و آموزشی انجام می‌گیرد و امتیاز نهایی پایداری از ترکیب این امتیازات به‌دست می‌آید. این روش به‌عنوان ابزاری برای تحلیل، سنجش و رتبه‌بندی پیشرفت‌ها و اقدامات پایداری در دانشگاه‌ها به کار می‌رود (Lozano,

1. Higher Education Associations Sustainability Consortium (HEASC)
 2. The Association for the Advancement of Sustainability in Higher Education
 3. Sustainability Tracking, Assessment and Rating System™ (STARS)
 4. Community Knowledge Initiative
 5. Graphical Assessment of Sustainability in Universities (GASU)
 6. Global Reporting Initiative (GRI)

(2006). الگوی ارزش-فرایند-تأثیر^۱ (VPI)، توسعه یافته بر اساس الگوی عملکرد اجتماعی بنگاه، برای مفهوم‌سازی مسئولیت اجتماعی دانشگاه دارای سه وجه اساسی است: ارزش‌های پایداری، مستلزم تدوین چشم‌انداز و مأموریت مسئولیت اجتماعی و پایداری دانشگاه به نحوی کارآمد است. فرایند، اجرایی‌سازی مسئولیت اجتماعی دانشگاه، به نهادسازی مدیریت مسئولیت اجتماعی دانشگاه و اجرای پروژه‌ها می‌پردازد و به‌نوعی تبدیل مأموریت و چشم‌انداز به عمل است. تأثیر فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی، دانشگاه را ملزم به ارزیابی تأثیر فعالیت‌ها بر پایداری اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی (از لحاظ رفاه ذی‌نفعان) می‌کند (Velazquez et al, 2006). مطابق شکل ۱، در این الگو، فرایند متأثر از ارزش‌هاست و اثر را ایجاد می‌کند. اثرهای بازخورد برای بهبود را فراهم می‌کند و در نتیجه عامل تعاملی و متریقی شدن و راهنمای دانشگاه‌ها در دستیابی به پایداری از طریق بهبود مستمر است.

شکل ۱. مفهوم‌سازی مدل VPI (Wood, 1991)

مطابق شکل ۲، چارچوب ارزیابی مسئولیت اجتماعی دانشگاه شامل چهار مرحله است: ۱. تعیین ارزش‌ها و شناسایی ذی‌نفعان و نقش رهبری در آغاز تغییرات؛ ۲. ایجاد سیستم مدیریت مسئولیت اجتماعی شامل اهداف، برنامه‌ها، بودجه و گزارش‌دهی؛ ۳. ایجاد یک ماتریس ذی‌نفع-راهبرد که اقدامات مسئولیت اجتماعی را به ذی‌نفعان و راهبردهای دانشگاه مرتبط می‌کند. این مرحله نیازمند تعیین معیارهای کمی برای ارزیابی عملکرد دانشگاه در قبال ذی‌نفعان مختلف است تا شفافیت و قابلیت پیگیری افزایش یابد؛ ۴. ارزیابی اثرهای مسئولیت اجتماعی بر ذی‌نفعان و استفاده از بازخورد حاصل از این ارزیابی‌ها برای اصلاح و بهبود مراحل قبلی چارچوب. این ارزیابی به بهینه‌سازی عملکرد اجتماعی و تقویت روابط دانشگاه با جامعه کمک می‌کند (Lo et al, 2017).

شکل ۲. چارچوب منطقی ارزیابی مسئولیت اجتماعی دانشگاه (Lo et al., 2017)

دیدگاه ذی‌نفع‌محوری در مسئولیت اجتماعی بنگاه، دیدگاهی مناسب است که می‌توان از آن در چارچوب ارزیابی مسئولیت اجتماعی دانشگاه استفاده کرد. به این معنا که در جهت دستیابی به ارزش‌های اساسی مدنظر ذی‌نفعان، باید به ذی‌نفعان توجه و تأکید داشت. بنابراین، اولین گام از طرح ارزیابی، شناسایی ذی‌نفعان دانشگاه است. ترویج مسئولیت اجتماعی در دانشگاه‌ها نیازمند سازوکارهای تشویقی و رتبه‌بندی است. با این حال، ارزیابی مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها چالش‌هایی دارد (Ali et al, 2021; Cheng et al, 2014). چارچوب‌های ارزیابی موجود اغلب بر پایداری محیط‌زیستی متمرکزند و نیازمند گسترش به ابعاد اقتصادی و اجتماعی پایداری هستند. افزون‌بر این، الگوهای موجود گاه دچار همپوشانی معیارها، ساده‌سازی بیش از حد، و حذف مؤلفه‌های کلیدی هستند که لازم است این موارد در چارچوب‌بندی‌های جدید مدنظر قرار گیرد و اصلاح شود.

۲. روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش، روش کلی به شیوه کیفی بوده است. نخستین گام شامل مرور هدفمند و دقیق منابع علمی و پژوهشی مرتبط بوده است که با هدف تحلیل سیر تکامل مفهوم مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها از مبانی اولیه تا شرایط کنونی انجام گرفته است. این مرور گسترده، مبانی نظری و پیشینه پژوهش را شکل داده و چارچوب مفهومی لازم برای مراحل بعدی تحقیق را فراهم آورده است. مرور مبانی نظری به‌گونه‌ای صورت گرفته که به‌طور جامع و دقیق مفهوم مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها از زوایای مختلف مورد نظر باشد. بر همین اساس با تأکید بر رویکرد پایداری و ذی‌نفع‌محوری، ذی‌نفعان کلیدی دانشگاه و حوزه‌های راهبردی مرتبط شناسایی شده است. این شناسایی به‌منظور تمرکز بر گروه‌هایی بوده است که بیشترین تأثیر و تأثر را از فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه دارند و نقش آنان در تحقق اهداف پایداری اهمیت دارد.

سپس مصاحبه‌های اکتشافی با ۱۰ نفر از خبرگان دانشگاهی و ۵ نفر از خبرگان نهادهای اجرایی صورت گرفت تا ابعاد کلیدی و مؤثر در ارزیابی فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه به تفکیک گروه‌های ذی‌نفع استخراج شود. این مصاحبه‌ها به‌صورت عمیق و نیمه‌ساختاریافته انجام گرفت تا امکان کشف دیدگاه‌ها و تجارب متنوع فراهم شود. در ادامه، پرسشنامه‌های باز بین ۱۱ نفر از خبرگان دانشگاهی و ۴ نفر از خبرگان نهادهای اجرایی توزیع شد تا معیارهای ارزیابی اثرهای مسئولیت اجتماعی دانشگاه به‌صورت کیفی تعیین شود. انتخاب مصاحبه‌شوندگان و پاسخ‌دهندگان پرسشنامه‌ها با روش نمونه‌برداری گلوله‌برفی انجام گرفت که دسترسی به افراد متخصص، باتجربه و مرتبط را تسهیل کرد. فرایند گردآوری و تجمیع داده‌ها به‌صورت تکراری و تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. اطلاعات به‌دست‌آمده از افراد مختلف با هم تلفیق و پس از حذف موارد تکراری و همپوشانی‌ها، در قالب جدول‌هایی منظم و خلاصه ارائه شد. این ترکیب داده‌ها، امکان طبقه‌بندی جامع و دقیق‌تر را فراهم کرد. در نهایت می‌توان گفت نظرها و دیدگاه‌های ۳۰ نفر از خبرگان حوزه مسئولیت اجتماعی دانشگاه گردآوری و تحلیل شده است که این حجم نمونه، اعتبار و جامعیت یافته‌های پژوهش را تضمین می‌کند. نتایج به‌دست‌آمده از این فرایند، می‌تواند مبنایی مستحکم برای تدوین چارچوبی معتبر و جامع برای ارزیابی عملکرد مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها در مطالعات آتی فراهم آورد و به‌عنوان مرجع علمی و عملی در این حوزه استفاده شود.

۳. یافته‌های پژوهش

۳-۱. شناسایی ذی‌نفعان در ارتباط با حوزه‌های راهبردی

اقدامات عملیاتی دانشگاه‌ها شامل تعامل با طیف وسیعی از ذی‌نفعان است که نقش اساسی در موفقیت دانشگاه دارند. این ذی‌نفعان به‌شرح زیرند:

۱. دانشجویان: دانشجویان مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری، از کلیدی‌ترین ذی‌نفعان هستند. دانشگاه‌ها باید برنامه‌های درسی را طراحی کنند که افزون‌بر آموزش‌های علمی، به تربیت نیروی انسانی مسئولیت‌پذیر کمک کند.
۲. کارکنان: کارکنان صف و ستادی باید از حمایت‌های شغلی و اجتماعی بهره‌مند شوند تا عدالت سازمانی و توازن بین کار و زندگی آنان تأمین شود. این اقدامات به افزایش کیفیت آموزشی و پژوهشی و بهبود انگیزه کارکنان کمک می‌کند.
۳. محیط زیست: دانشگاه‌ها باید خط‌مشی‌های سبز و سیستم‌های مدیریت محیط‌زیستی را برای نیل به پایداری پیاده‌سازی کنند. این امر شامل استفاده از منابع پایدار، مدیریت صحیح زباله و ترویج تفکر محیط‌زیستی است.

۴. دستگاه‌های دولتی و سازمان‌های بنیان‌گذار: این نهادها منابع مالی و پشتیبانی لازم برای پیشرفت دانشگاه‌ها را فراهم می‌کنند. دانشگاه‌ها باید به الزامات و خط‌مشی‌های دولتی پاسخگو باشند و مطابق اهداف ملی و منطقه‌ای حرکت کنند.
۵. جوامع مردمی: تعامل مؤثر بین دانشگاه و جامعه به بهبود کیفیت زندگی و ارتقای آگاهی عمومی کمک می‌کند. دانشگاه‌ها باید از طریق فعالیت‌های بشردوستانه و برنامه‌های آموزشی نقش فعالی در توسعه اجتماعی ایفا کنند.
۶. دانشگاه‌های هم‌تا: دانشگاه‌ها باید در همکاری و رقابت با دانشگاه‌های هم‌تای خود فعالیت کنند. این همکاری شامل به‌اشتراک‌گذاری منابع، تبادل دانشجو و پروژه‌های تحقیقاتی برای بهبود کیفیت آموزشی و پژوهشی است.
۷. تأمین‌کنندگان و حامیان مالی: تأمین‌کنندگان خدمات و محصولات دانشگاه‌ها، نقش کلیدی در تأمین نیازهای روزمره دارند. انتخاب حامیان مالی پایمند به اصول پایداری و مسئولیت اجتماعی در رسیدن به اهداف دانشگاه کمک می‌کند.
- در نهایت، ارزیابی عملکرد مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها باید براساس ذی‌نفع‌محوری و حوزه‌های راهبردی همچون مدیریت، آموزش، پژوهش، خدمات اجتماعی و پایداری محیط‌زیستی انجام گیرد. این ارزیابی به دانشگاه‌ها کمک می‌کند تا ساختارهای تصمیم‌سازی و مشارکت ذی‌نفعان را بهبود بخشند. در جدول ۱، چگونگی تلفیق ذی‌نفعان و حوزه‌های راهبردی در یک منطق ارتباطی ارائه شده است. معیارهای ارزیابی، ذیل اقدامات و اثرهای مسئولیت در قبال هر گروه ذی‌نفع در حوزه‌های راهبردی مرتبط با آن گروه ذی‌نفع تعریف می‌شود.

جدول ۱. ماتریس ارتباط حوزه‌های راهبردی با ذی‌نفعان

حوزه‌های راهبردی ذی‌نفعان	آموزش	پژوهش	مدیریت دانشگاه	خدمات اجتماعی	پایداری محیط‌زیستی
دانشجویان	✓	✓		✓	
کارکنان	✓	✓			
محیط زیست			✓		✓
دستگاه‌های دولتی و سازمان‌های بنیانگذار			✓		
دانشگاه‌های هم‌تا	✓	✓	✓		
جوامع مردمی				✓	✓
تأمین‌کنندگان و حامیان مالی			✓		✓

۳-۲. تعیین ابعاد کلیدی ارزیابی عملکرد مسئولیت اجتماعی ذی‌نفعان دانشگاه

چارچوب پیشنهادی ارزیابی عملکرد مسئولیت اجتماعی دانشگاه، شامل سه وجه اصلی ارزش‌ها، فرایند (مدیریت و فعالیت‌ها) و اثر است. اقدامات مسئولیت اجتماعی دانشگاه باید از طریق سیستم مدیریتی دانشگاه ارائه شود. این رویه به‌وسیله ارزش‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه در راهبردها و خط‌مشی‌های عمومی دانشگاه هدایت می‌شود. چارچوب ارزیابی، به بررسی ارزش‌های تعریف‌شده در چشم‌انداز مسئولیت اجتماعی دانشگاه، راهبردها و خط‌مشی‌ها، ذی‌نفعان مدنظر و تعریف عمومی مسئولیت اجتماعی دانشگاه می‌پردازد. در بخش مدیریت، چارچوب ارزیابی به بررسی اهداف، طرح‌ها، برنامه‌ها و بودجه مسئولیت اجتماعی و ساختار مدیریتی آن (مانند کمیته مستقل مدیریت مسئولیت اجتماعی دانشگاه یا دیگر واحدهای اجرایی مدیریت مسئولیت اجتماعی) توجه دارد. علاوه بر این، گزارش‌های دوره‌ای یا سالانه مسئولیت اجتماعی دانشگاه و ارتباط مستمر با ذی‌نفعان ارزیابی می‌شود. ارزیابی فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه، هسته اصلی چارچوب ارزیابی است و نسبت به ارزش‌ها و مدیریت، گستره وسیع‌تری در چارچوب ارزیابی دارد. جدول ۲، ابعاد کلیدی مربوط به هفت گروه ذی‌نفع (دانشجویان، کارکنان، دستگاه‌های دولتی و سازمان‌های بنیانگذار، جوامع مردمی، محیط زیست، تأمین‌کنندگان و دانشگاه‌های هم‌تا) را روشن می‌کند.

جدول ۲. ابعاد کلیدی در ارزیابی فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه برای گروه‌های مختلف ذی‌نفعان

فعالیت‌های مربوط به مسئولیت اجتماعی دانشگاه	ذی‌نفعان
(۱) کیفیت دوره‌های آموزشی و کفایت برنامه درسی (۲) جذب دانشجویان از اقوام متنوع و برابری حقوق دانشجویان (۳) تأمین رفاه و سلامت دانشجویان (۴) ایجاد پایداری محیط زیستی و اجتماعی (۵) جریان داشتن مسیرهای انتقاد و پیشنهاد (۶) مشارکت و ارتباطات دانشجویان (۷) دستورالعمل مسئولیت اجتماعی دانشگاه برای دانشجویان	دانشجویان
(۱) تأمین سلامت و ایمنی کارکنان (۲) جذب کارکنان از اقوام متنوع و برابری حقوق کارکنان (۳) توسعه و آموزش‌های آزاد به کارکنان (۴) تأمین رفاه کارکنان (۵) دسترسی آزاد و شفافیت جریان اطلاعات (۶) مشارکت و ارتباطات کارکنان (۸) دستورالعمل مسئولیت اجتماعی دانشگاه برای کارکنان	کارکنان دانشگاهی
(۱) ارتباطات دولت و بنیانگذاران با دانشگاه (۲) نظارت دولت بر امور مالی و حسابرسی مالی (۳) امکان مشارکت دولتی در برنامه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۴) امکان ارائه خدمات دولتی به برنامه‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۵) حمایت دولتی از ابتکارات مسئولیت اجتماعی دانشگاه	دستگاه‌های دولتی و سازمان‌های بنیان‌گذار
(۱) رقابت عادلانه با دانشگاه‌های همتا (۲) تبادل اطلاعات با دانشگاه‌های همتا (۳) عضویت دانشگاه‌های همتا در شبکه‌ها و ائتلاف‌های ملی و جهانی دانشگاهی (۴) مشارکت و ارتباطات دانشگاه‌های همتا	دانشگاه‌های همتا
(۱) حمایت خیرخواهانه مردم از کارکنان و دانشجویان (۲) ارائه خدمات داوطلبانه مردم به دانشگاه‌ها (۳) ارائه حمایت مالی مردم به دانشگاه (۴) مشارکت و ارتباطات مردم (۵) تبادل اطلاعات مربوط به اقدام‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۶) عضویت مردم در شبکه‌ها و ائتلاف‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۷) مشارکت مردم در مسئولیت اجتماعی دانشگاه	جوامع مردمی
(۱) خطامشی محیط زیستی دانشگاه (۲) سیستم مدیریت محیط زیست و ثبت موارد عدم تطابق با استانداردهای محیط زیستی (۳) بودجه مدیریت محیط زیستی در دانشگاه (۴) مدیریت منابع انسانی سبز (۵) ارتباطات و تبلیغات سبز و ترویج دانش محیط زیست (۶) پروژه‌های حفاظت از محیط زیست و فعالیت‌های محیط زیستی (۷) همکاری با سازمان‌های غیردولتی فعال در زمینه محیط زیست (۸) برنامه‌های کاهش مصرف، بازیافت، بازگردانی، استفاده مجدد و مدیریت پسماندهای خطرناک (۹) استفاده از سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای کاهش مصرف انرژی و کاهش آلودگی	محیط زیست
(۱) ایفای مسئولیت تأمین‌کنندگان در تأمین تدارکات لازم (۲) پایش عملکرد مسئولیت اجتماعی تأمین‌کنندگان (۳) ارتباطات و مشارکت	تأمین‌کنندگان و حامیان مالی

۳-۳. تعیین معیارهای ارزیابی اثرهای تعریف مسئولیت اجتماعی دانشگاه

مسئولیت اجتماعی دانشگاه یعنی اینکه دانشگاه‌ها در ورای وظایف قانونی‌شان، به مدیریت اثراتشان بر جامعه و محیط زیست بپردازند. به‌طور خاص، این موضوع شامل چگونگی تعامل دانشگاه‌ها با دانشجویان، کارکنان، دولت/مؤسسات بنیانگذار، جوامع، محیط زیست و تأمین‌کنندگان می‌شود و به‌منظور تضمین پایداری دانشگاه صورت می‌پذیرد. برای تکمیل چارچوب ارزیابی اثرهای مسئولیت اجتماعی دانشگاه به‌دلیل اهمیت توجه به پیامدهای ناشی از اقدامات، مسئولیت اجتماعی در همه گروه‌های ذی‌نفع باید مورد توجه باشد. یافته‌های ارزیابی در این زمینه بازخوردهایی را برای مدیریت بهتر، اصلاح خط‌مشی‌ها و بهبود مستمر مسئولیت اجتماعی دانشگاه فراهم می‌کند. معیارهای ارزیابی اثرهای مسئولیت اجتماعی دانشگاه در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳. معیارهای ارزیابی اثرهای مسئولیت اجتماعی دانشگاه

معیارهای مربوط به ارزیابی اثرهای مسئولیت اجتماعی دانشگاه	ذی‌نفع
(۱) بازخورد دانشجویی بر اساس نظرخواهی از دانشجویان (۲) نرخ استخدام در مشاغل مرتبط با مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۳) درصد دانشجویان ثبت‌نام‌شده در دوره‌های مرتبط با مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۴) درصد دانشجویان به‌کارگرفته‌شده در اقدامات مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۵) درصد اقلیت‌های قومی پذیرش شده (۶) تعداد جوایز کسب‌شده در زمینه مسئولیت اجتماعی دانشجویی (۷) درصد شکایت‌های رسیدگی‌نشده به کل شکایت‌های دانشجویی (۸) درصد پروژه‌های آموزشی در زمینه مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۹) نرخ اخراج‌شده‌ها به فارغ‌التحصیلان	دانشجویان
(۱) سطح رضایت کارکنان دانشگاه (۲) درصد کارکنان به‌کارگرفته‌شده در اقدامات داوطلبانه مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۳) درصد زنان منتصب در امور مدیریتی و بالادستی (۴) درصد اقلیت‌های قومی منتصب به پست‌های مدیریتی و بالادستی (۵) تعداد جوایز کسب‌شده در زمینه مسئولیت اجتماعی مرتبط با کارکنان (۶) میانگین ساعات آموزش‌های آزاد و جلسات انجمن‌ها در سال برای کارکنان (۷) میانگین ساعت‌های حضور کارکنان و کادر علمی در همایش‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۸) درصد کارکنان درگیر در فعالیت‌های آموزش و توسعه مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۹) درصد مقالات یا پروژه‌های پژوهشی درباره مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۱۰) نرخ آسیب و حادثه منجر به تلفات و خسارت در محل کار	کارکنان دانشگاهی
(۱) تعداد جلسات برگزارشده مسئولیت اجتماعی با حضور نمایندگان دولت و سازمان‌های بنیانگذار (۲) تعداد گزارش‌ها به دولت یا سازمان‌های بنیانگذار درباره مدیریت مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۳) تعداد ابتکارات مسئولیت اجتماعی دانشگاه تحت حمایت دولت یا دیگر مؤسسات بنیانگذار (۴) تعداد خط‌مشی‌های پیشنهادی به دولت یا دیگر مؤسسات بنیانگذار مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۵) تعداد جوایز دریافت شده در رابطه با مسئولیت اجتماعی دانشگاه از دولت و سازمان‌های بنیانگذار	دستگاه‌های دولتی و سازمان‌های بنیانگذار
(۱) اشتراک و دسترسی آزاد به اطلاعات مرتبط با مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۲) شرکت در همایش‌های مشترک درباره مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۳) نرخ ثبت نام در کلاس‌های مشترک درباره مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۴) نرخ ثبت نام در برنامه‌های تبادل با محوریت مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۵) نرخ ثبت نام در برنامه‌های آموزشی مسئولیت اجتماعی مشترک میان دانشگاه‌ها (۶) تعداد ابتکارات مشترک مرتبط با مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۷) نرخ ثبت نام در پروژه‌های آموزشی مشترک مرتبط با مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۸) تعداد انتشارات مشترک در موضوعات اجتماعی و محیط زیستی (۹) تعداد جوایز پروژه‌های مشترک (آموزشی و پژوهشی)	دانشگاه‌های هم‌تا
(۱) تعداد اقدامات خیرخواهانه و کمک‌های مالی مردمی برای حمایت از مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۲) تعداد پروژه‌های اجتماعی تحت حمایت اجراشده و درحال اجرا طی پنج سال اخیر (۳) تعداد پروژه‌های اجتماعی مشترک با سازمان‌های غیردولتی	

معیارهای مربوط به ارزیابی اثرهای مسئولیت اجتماعی دانشگاه	ذی نفع
(۴) درصد کارکنان به کارگرفته شده در خدمات اجتماعی (۵) تعدد ساعات مشارکت کارکنان در خدمات اجتماعی (۶) تعداد شکایتهای جوامع مردمی از دانشگاه (۷) تعداد گزارشهای رسانه‌ای فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه در جامعه (۸) تعداد جلسات گفت‌وگو درباره اطلاعات تجاری به اشتراک‌گذاری و ترویج مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۹) تعداد پروژههای مرتبط با انتقال دانش مسئولیت اجتماعی دانشگاه به بخش کسب‌وکار جامعه (۱۰) تعداد جوایز دریافت‌شده در زمینه ایفای نقش مسئولیت اجتماعی دانشگاه در جامعه	جوامع مردمی
(۱) میزان کاهش مصرف، بازگردانی و بازیافت (انرژی، آب، پسماند و زباله‌های خطرناک) (۲) میزان بهبود کیفیت هوا در محیط‌های بسته (۳) تناوب و استمرار همکاری دانشگاه با سازمان‌های غیردولتی محیط زیستی (۴) تعداد شکایتهای در زمینه مسائل آلودگی محیط زیست و تخریب محیط زیست (۵) تعداد برنامه‌های محیط زیستی تحت حمایت دانشگاه (۶) مقدار کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای (۷) افزایش سطح فضاهای سبز دارای گونه‌های گیاهی بومی مقاوم (۸) جوایز دریافت‌شده در زمینه اقدامات محیط زیستی	محیط زیست
(۱) درصد تأمین‌کنندگان و حامیان مالی دارای سابقه همکاری در زمینه مسئولیت اجتماعی دانشگاه (۲) تعداد جلسات یا بازرسی‌ها با تأمین‌کنندگان و حامیان مالی در سال (۳) تعداد شکایت دانشجویان و کارکنان از تأمین‌کنندگان و حامیان مالی (۴) تعداد موارد تخطی تأمین‌کنندگان و حامیان مالی از قراردادهای و مقررات	تأمین‌کنندگان و حامیان مالی

۴. بحث و نتیجه‌گیری

مسئولیت اجتماعی دانشگاه هنوز در مراحل اولیه توسعه است و پیشرفت آن مستلزم تحلیل و بررسی مستمر است. ایفای نقش این مسئولیت نیازمند تعهد و اقدامات بلندمدت است و این مفهوم باید به انتظارات اجتماعی، توسعه اقتصادی و نیازهای محیط زیستی توجه داشته باشد. دانشگاه به‌عنوان یک سیستم مدیریتی پیشرفته، برای تضمین پایداری به صرف منابع و برنامه‌ریزی راهبردی نیاز دارد و زمانی در این زمینه مؤثر خواهد بود که فراتر از خدمات آموزشی و پژوهشی، داوطلبانه در جهت منافع عمومی و حفظ محیط زیست فعالیت کند. مزایای ادغام مسئولیت اجتماعی در راهبرد دانشگاه شامل کاهش هزینه‌ها از طریق بهینه‌سازی مصرف منابع، کمک به ایجاد هویت اجتماعی و مشروعیت در عرصه عمومی و تمییز دانشگاه از سازمان‌های رقیب است. همچنین، در فضای رقابتی کنونی، می‌تواند به یک مزیت رقابتی تبدیل شود که جذب دانشجویان، کارکنان و اعضای هیأت علمی، امنیت مالی و حفظ شهرت را در پی دارد. اثرهای مثبت این اقدام شامل افزایش شهرت دانشگاه، تعهد بیشتر کارکنان، کیفیت مطلوب دانشجویان و عملکرد مالی بهتر است. در مجموع در ارزیابی عملکرد مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها، استفاده از چارچوب‌های معتبر می‌تواند به ایجاد ساختار منظم و شفاف در فرآیند ارزیابی کمک کند.

یکی از شناخته‌شده‌ترین و معتبرترین این چارچوب‌ها در جهان، استاندارد ISO 26000 است که راهنمایی‌های دقیق و کاملی در زمینه مسئولیت اجتماعی برای سازمان‌ها ارائه می‌دهد. این استاندارد بر اصولی چون شفافیت، پاسخ‌گویی، رفتار اخلاقی و احترام به حقوق ذی‌نفعان تأکید دارد (International Organization for Standardization, 2010). در سطح اروپا، "چارچوب ارزیابی مشترک" به‌عنوان یک ابزار مدیریت کیفیت در سازمان‌های دولتی و آموزش عالی شناخته می‌شود که از طریق فرآیند خودارزیابی، بر ابعاد مهمی چون مشارکت، تمرکز بر نتایج و بهبود مستمر تأکید می‌کند (European Institute of Public Administration, 2013). به‌طور مشابه، "مدل رویکرد، توسعه، نتایج و بهبود"، بر ارزیابی کیفیت دانشگاه‌ها از منظر چرخه‌ای تأکید دارد. این مدل به‌ویژه در بهبود فرآیندهای آموزشی و اجرایی در محیط‌های دانشگاهی کاربرد دارد و بر هم‌افزایی میان برنامه‌ریزی، اجرا، نتایج و یادگیری تأکید می‌کند (Australian Universities Quality Agency, 2008). علاوه بر این، "مدل کارت امتیازی متوازن پایداری" با گنجانیدن ابعاد محیط‌زیستی و اجتماعی به نسخه قدیمی کارت امتیازی متوازن، به دانشگاه‌ها کمک می‌کند تا عملکرد خود را در حوزه پایداری ارزیابی کرده و در راستای توسعه پایدار گام بردارند. این مدل به‌ویژه

در تقویت جنبه‌های اجتماعی و محیط‌زیستی دانشگاه‌ها مؤثر واقع می‌شود (Rakhman & Sulisty, 2021). در همین راستا، "مدل ماریچ سه‌گانه" به تعامل میان دانشگاه، صنعت و دولت می‌پردازد و بر اهمیت همکاری میان این سه بخش در توسعه نوآوری و پایداری اجتماعی و اقتصادی تأکید دارد (Etzkowitz & Leydesdorff, 2000). در نهایت، "مدل منطقی" به‌عنوان یک ابزار برنامه‌ریزی و ارزیابی، به سازمان‌ها کمک می‌کند تا روابط میان ورودی‌ها، فعالیت‌ها، خروجی‌ها و نتایج را به‌طور ساختاریافته تعریف کرده و آن‌ها را در راستای تحقق اهداف اجتماعی و آموزشی هدایت کنند (W.K. Kellogg Foundation, 2004). اما پژوهش حاضر به بررسی تکامل و وضعیت مسئولیت اجتماعی دانشگاه پرداخته و با ارائه یک چارچوب مفهومی ذی‌نفع محور و مبتنی بر پایداری، چارچوبی برای ارزیابی عملکرد مسئولیت اجتماعی دانشگاه تدوین کرده است و این سبب تمایز و تفاوت این مطالعه است.

دانشگاه‌ها به شغل و پژوهش مرتبط با تربیت دانشجویان می‌پردازند و در این زمینه به منابع مالی دولت و نهادهای دیگر نیاز دارند. همچنین باید به تأمین رفاه دانشجویان و کارکنان خود توجه کنند و پیامدهای محیط‌زیستی اقدامات خود را مدنظر قرار دهند. الگوی «ارزش، فرایند و اثر» به ایجاد شاخص‌های رتبه‌بندی و توسعه مسئولیت اجتماعی دانشگاه کمک می‌کند و به‌عنوان ابزاری برای مدیریت فعالیت‌ها و دستیابی به پایداری استفاده می‌شود. محدودیت‌هایی نیز برای این پژوهش و پژوهش‌های مشابه وجود دارد. از جمله اینکه مسئولیت اجتماعی دانشگاه به زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی وابسته است و در راستای توسعه اقتصادی و اجتماعی تکامل می‌یابد. الزامات قانونی گذشته ممکن است به معیارهای اجتماعی جدید تبدیل شوند که به ارتقای استانداردهای ارزیابی منجر می‌شود. بنابراین، بازنگری و اصلاح مرتب معیارهای موجود در چارچوب ارزیابی ضروری است تا اعتبار آن به‌عنوان ابزاری کارآمد حفظ شود. همچنین محدودیت دیگر این است که اگرچه چارچوب ارزیابی به‌عنوان یک ابزار عمومی طراحی شده، اما باید نسبت به تفاوت فرهنگ‌ها، هنجارهای اجتماعی و سطح توسعه اقتصادی در مناطق مختلف توجه داشته باشد. در نهایت باید توجه داشت که روش ارزیابی بر پایه تحلیل کیفی است، پس برای کاهش محتوای ذهنی، ارائه سنجه‌های کمی نیز لازم است. در آینده می‌توان بر اساس چارچوب کیفی مطرح‌شده، مطالعاتی موردی به‌منظور سنجش کمی عملکرد مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها انجام داد و ساختار پیشنهادی را بهبود بخشید. پس در مطالعات آینده، به‌کارگیری این چارچوب مفهومی، زمینه‌ساز تدوین شاخص مسئولیت اجتماعی برای رتبه‌بندی و سنجش کیفیت دانشگاه‌ها است. پیشنهاد می‌شود در مطالعات آینده برای ایجاد شاخص جامع ارزیابی عملکرد مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها، به موارد زیر توجه شود:

- ایجاد چارچوبی نظام‌مند برای در بر گرفتن فعالیت‌های مسئولیت اجتماعی دانشگاه‌ها، به موارد زیر توجه شود:
- کلیدی به‌صورت منطقی؛
- تدوین شاخص‌های ترکیبی برای ارزیابی عملکرد که شامل معیارهای مرتبط با کارایی اقتصادی، توسعه اجتماعی و حفاظت از محیط زیست باشد و قابلیت سنجش در سطوح مختلف را فراهم کند؛
- استفاده از معیارهای متمایز و سنجش‌پذیر که در یک بعد خاص از مسئولیت اجتماعی به کار روند و اطلاعات مربوط به آنها از منابع معتبر و قابل اعتماد استخراج شود؛
- تأکید بر ارتباط بین راهبردهای مسئولیت اجتماعی و اقدامات علمی دانشگاه به‌منظور تلفیق مسئولیت اجتماعی با برنامه‌های اجرایی دانشگاه.

References

- Abbasi, H. H., Ghadimi, A., & Sheykhrezaee, H. (2023). A conceptual framework for identifying and evaluating the main components of university social responsibility. *Journal of Science Policy Research*, 41, 22–41. (In Persian). <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24767220.1402.13.2.2.6>
- Aguinis, H., & Glavas, A. (2019). Corporate social responsibility, sensemaking, and the search for meaningfulness through work. *Journal of Management*, 45(3), 1057–1086. <https://doi.org/10.1177/0149206317691575>
- Ali, M., Mustapha, I., Osman, S., & Hassan, U. (2021). University social responsibility: A review of conceptual evolution and its thematic analysis. *Journal of Cleaner Production*, 286, 124931. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.124931>
- Alshuwaikhat, H. M., & Abubakar, I. (2008). An integrated approach to achieving campus sustainability: Assessment of the current campus environmental management practices. *Journal of Cleaner Production*, 16(16), 1777–1785. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2007.12.002>
- Alzyoud, S. A., & Bani-Hani, K. (2015). Social responsibility in higher education institutions: Application case from the Middle East. *European Scientific Journal*, 11(8), 122–129. <https://core.ac.uk/download/pdf/236412198>
- Australian Universities Quality Agency. (2008). *Audit manual*. AUQA.
- Brammer, S., Williams, G., & Zinkin, J. (2019). Managing CSR stakeholder engagement: A new conceptual framework. *Journal of Business Ethics*, 157(2), 429–447. <https://doi.org/10.1007/s10551-017-3672-0>
- Chen, S.-H., Nasongkhla, J., & Donaldson, J. A. (2015). University social responsibility (USR): Identifying an ethical foundation within higher education institutions. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 14(4), 165–172. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1077652>
- Cheng, B., Ioannou, I., & Serafeim, G. (2014). Corporate social responsibility and access to finance. *Strategic Management Journal*, 35(1), 1–23. <https://doi.org/10.1002/smj.2131>
- Dima, A. M., Vasilache, S., Ghinea, V., & Agoston, S. (2013). A model of academic social responsibility. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 9(38), 23–43. <https://rtsa.ro/tras/index.php/tras/article/view/86>
- Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: From national systems and “Mode 2” to a triple helix of university–industry–government relations. *Research Policy*, 29(2), 109–123. [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00055-4](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00055-4)
- European Institute of Public Administration. (2013). *The Common Assessment Framework (CAF): Improving an organisation through self-assessment*. EIPA.
- García-Morales, V. J., Martín-Rojas, R., & Molina-Sánchez, A. (2023). University social responsibility and sustainability: A systematic review and future research agenda. *Sustainability*, 15(4), 3201. <https://doi.org/10.3390/su15043201>
- García-Sánchez, I. M., & García-Meca, E. (2018). The influence of sustainability on university reputation: A stakeholder perspective. *Sustainability*, 10(10), 3513. <https://doi.org/10.3390/su10103513>
- Hajiabbasi, H., Ghadimi, A., & Sheykhrezaee, H. (2023). The conceptual framework for identifying and evaluating the main components of university social responsibility using the meta-synthesis method. *Science and Technology Policy Letters*, 13(2), 22–41. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24767220.1402.13.2.2.6>
- International Organization for Standardization. (2010). *ISO 26000: Guidance on social responsibility*. ISO.

- Jamali, D., & Karam, C. (2018). Corporate social responsibility in developing countries as an emerging field of study. *International Journal of Management Reviews*, 20(1), 32–61. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12112>
- Karimi, M., Lahijaniyan, A. M., & Shojaei, M. (2024). Prioritizing environmental factors for implementing environmental management systems in universities: An AHP approach. *Environmental Management and Sustainable Development*, 13(1), 45–62. <https://civilica.com/doc/1980948> (In Persian)
- Kouatli, I. (2018). The contemporary definition of university social responsibility with quantifiable sustainability. *Social Responsibility Journal*, 14(1), 61–79. <https://doi.org/10.1108/SRJ-10-2017-0210>
- Larrán Jorge, M., Andrades Peña, F. J., & Herrera Madueño, J. (2020). Examining the research evolution on the socio-economic and environmental dimensions on university social responsibility. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(13), 4866. <https://doi.org/10.3390/ijerph17134866>
- Leal Filho, W., Shiel, C., & Paço, A. (2015). Integrating sustainability into higher education: A systematic review of the literature. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 16(5), 641–658. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-09-2014-0136>
- Lo, C. W. H., Pang, R. X., Egri, C. P., & Li, P. H. Y. (2017). University social responsibility: Conceptualization and an assessment framework. In *University social responsibility and quality of life: a global survey of concepts and experiences* (pp. 37–59). https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-10-3877-8_4
- Lozano, R. (2006). A tool for a graphical assessment of sustainability in universities (GASU). *Journal of Cleaner Production*, 14(9), 963–972. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2005.11.041>
- Lozano, R., Lukman, R., Lozano, F. J., Huisinigh, D., & Lambrechts, W. (2013). Declarations for sustainability in higher education: Becoming better leaders, through addressing the university system. *Journal of Cleaner Production*, 48, 10–19. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2011.10.006>
- Maignan, I., & Ferrell, O. C. (2004). Corporate social responsibility and marketing: An integrative framework. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 32, 3–19. <https://doi.org/10.1177/0092070303258971>
- Maslen, G. (2012). Worldwide student numbers forecast to double by 2025. *University World Wide News*, Issue No. 209. <http://www.universityworldnews.com>
- Mohamed, A. T. E. (2015). A framework for university social responsibility and sustainability: The case of South Valley University, Egypt. *World Academy of Science, Engineering and Technology, International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 9(7), 2370–2379.
- Mousa, M., & Othman, A. (2021). The role of universities in sustainable development: A systematic literature review. *Sustainability*, 13(4), 1831. <https://doi.org/10.3390/su13041831>
- Rakhman, A., & Sulisty, H. (2021). Responsibility and accountability of university social and environmental performances: A sustainability balanced scorecard model. *Journal of Applied Research in Higher Education*, 13(2), 345–362. <https://doi.org/10.1108/JARHE-08-2020-0256>
- Rashid, M., & Ibrahim, M. (2020). University social responsibility and sustainable development: A conceptual framework. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 21(7), 1367–1383. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-08-2019-0258>
- Rashidi, M., & Hosseini, S. M. (2023). Developing an integrated environmental management framework for higher education institutions: A mixed-methods study. *Journal of Cleaner Production*, 389, 135812. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.135812>

- Rasouli, M., & Ebrahimi, M. (2022). Designing and validating a university social responsibility assessment framework based on experiences of selected global universities. *Higher Education Management Journal*, 10(2), 45–67. (In Persian) <https://lpd.atu.ac.ir/fa/thesis/57394/>
- Reiser, J. (2008). University social responsibility definition. http://www.usralliance.org/resources/Aurilla_Presentation_Session6.pdf (Accessed March 25, 2016)
- Shi, H., & Lai, E. (2013). An alternative university sustainability rating framework with a structured criteria tree. *Journal of Cleaner Production*, 61, 59–69. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.09.006>
- US Fed News Service. (2010). Social responsibility should be part of a country's overall development strategy. <https://www.highbeam.com/publications/us-fed-news-service-includingus-state-news-p138798> (Accessed July 16, 2016)
- Vasilescu, L., & Vasilescu, C. (2019). University social responsibility: Conceptual framework and challenges. *Sustainability in Higher Education*, 5(1), 194–210. <https://doi.org/10.3390/su11061644>
- Vasilescu, R., Barna, C., Epure, M., & Baicu, C. (2010). Developing university social responsibility: A model for the challenges of the new civil society. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 4177–4182. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.660>
- Vasquez, J. M. G., Alequin, B. M., & Vadi, J. C. (2014). University social responsibility: A social transformation of learning, teaching, research, and innovation. http://quest.uprrp.edu/Quest_files/ProceedingsQ9/Concurrent_session_VIII/university_social_responsibility.pdf (Accessed September 19, 2016)
- Velazquez, L., Munguia, N., Platt, A., & Taddei, J. (2006). Sustainable university: What can be the matter? *Journal of Cleaner Production*, 14(9), 810–819. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.131389>
- W.K. Kellogg Foundation. (2004). *Logic model development guide*. W.K. Kellogg Foundation.
- Wood, D. J. (1991). Corporate social performance revisited. *Academy of Management Review*, 16(4), 691–718. <https://doi.org/10.2307/258977>
- Zhao, X., & Sun, H. (2024). Advancing university social responsibility: The impact of organizational structures and international rankings on sustainable development. *Journal of Cleaner Production*, 398, 136555. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.136555>